

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Білас Ю. Т. (Львів, Україна)

Біблійні мотиви в новелістиці Мартіна Кукучіна (на матеріалі оповідань «Молоді роки» та «Дві дороги»)

У статті розглянуто особливості художньої інтерпретації християнських мотивів та образів у творчості М. Кукучіна.

Ключові слова: *Біблія, Євангеліє, словацька література*

В статье рассмотрены особенности художественной интерпретации христианских мотивов и образов в творчестве М. Кукучина.

Ключевые слова: *Библия, Евангелие, словацкая литература.*

The article highlights the peculiarities of the artistic interpretation of Christian motifs and characters in Kukuchin's works.

Key words: *The Bible, The New Testament, Slovak literature.*

Біблійні мотиви в культурі завжди були та залишаються й сьогодні найважливішим провідником ідей про духовні основи людського буття. Їх використання в літературі визначає характер і напрямок духовно-моральних пошуків не тільки цілого народу але й окремої особистості в ту чи іншу епоху. А. Нямцу зазначає, що „звернення національної літератури до культурних традицій інших народів допомагає зрозуміти їх своєрідність, а відповідно поглиблює та збагачує її духовність. Завдяки цьому, національна література стає органічною частиною загальнолюдського континууму, вона втягує чуже і одночасно збагачує духовні світи інших народів” [6, 4]. Вплив християнських ідей на культуру Словаччини був і є настільки великим, що у визначенні суті словацької літератури першочерговим питанням сьогодні постає її вивчення крізь призму релігійного сприйняття. До проблематики, сюжетів, образів Біблії зокрема зверталися як представники словацького бароко, відродження, класицизму (Б. Таблиц, Я. Коллар, Я. Голлий), так і пізніші генерації письменників (П. Гвездослав, Е. Шолтесова, І. Краско та інші). Своїми творами вони визнавали не порушений віками авторитет біблійних героїв, сюжетів, морально-етичних настанов, міфологічних моделей, архетипів мислення [7, 280]. Звертаючись до вічних тем з Святого Письма, ці автори з'ясували для себе найважливіші, найгостріші світоглядні питання.

Творчість Мартіна Кукучіна – чільного представника словацького реалізму в даному аспекті викликає особливий інтерес, оскільки можна стверджувати, що в усій своїй новелістиці автор постійно звертається до Святого Письма, переосмислює біблійні історії, використовує біблійну символіку. Серед найпопулярніших мотивів, до яких звертається словацький письменник в своїй новелістиці, притчі про милосердного самарянина, про блудного сина, сіяча, виноградаря, про весільних гостей, про нерозважливого багача, митаря та фарисея та пов'язані з ними мотиви спокуси, покарання за гріхи, покаяння і милосердя.

Мета статті – дослідити специфіку рецепції та авторського переосмислення мотивів і образів з Святого Письма в новелістиці М. Кукучіна, розкрити біблійну символіку та проаналізувати місце біблійних сюжетів в прозаїчній спадщині митця. В нашому дослідженні обмежимося аналізом лише двох творів словацького письменника – „Дві дороги” („Dve cesty” (1891)) та „Молоді роки” („Mladé letá” (1888)).

„Дві дороги” – оповідання, яке не було достатньо досліджене в словацькій літературі. Варто зауважити, що досить довгий час в словацькому літературознавстві аналізувалася лише перша частина твору, в той час як порушені М. Кукучіном проблеми віри, релігії, пошуків власного покликання та сенсу життя в літературознавчих студіях не були розглянуті. А. Мраз у вступній статті до книжки „Тіні та світло”, говорить, що М. Кукучін, „хоч відкрито не воював проти християнських забобонів” [4, 11], однак не був прихильником релігії. О. Чепан в своїй монографії „Епічні основи М. Кукучіна” навіть не згадує про порушені в оповіданні питання віри в Бога, а про головну героїню твору та про її внутрішні страждання сказано лише, що „центральною героїнею є жінка старости, яка в подорожуючому ховає свого сина. Особливо її цілком зламали жахливі сумніви та усвідомлення нестабільності. Вона пізнає, що лише дві дороги є певні, по яких протікає життя. Вони в цій історії зустрілися і перетнулися. Весілля і похорон” [1, 178]. Ю. Ногє взагалі заперечує порушення питань релігії та вірив Бога в оповіданні: „Є цей бій дружини старости в Кукучіна боем за християнську віру? Ні. Дружина старости шукає віру в життя, в людей, в радість, віру в скрізь-наскрізь земне, навіть щоденне... Віру як категорію моральну і поетичну, а не християнську. Закінчення оповідання „Дві дороги” хоча й покаже, що при кінцевому рішенні цієї проблеми М. Кукучін мусів зайти до області християнської. Але це не змінює того факту, що це оповідання всією своєю суттю, морально-філософським ядром не є трактуванням християнських мотивів, але порушенням важливої проблеми, відношення віри та пізнання” [2, 155].

Багато аспектів творчості М. Кукучіна за часів радянської влади трактувались однозначно з матеріалістично-революційного боку, а те, що не підпадало під таке трактування просто замовчувалось, як таке, що не мало місця взагалі. Проте вважаємо, що мистецька цінність цього оповідання виявляється насамперед в заглибленні до свідомості людини через призму віри-невіри в Бога. Отже, постає актуальна наукова проблема, пов'язана із необхідністю реінтерпретації класичного твору. Треба підкреслити, що М. Кукучін неодноразово звертався до „універсальної спадщини”. Алюзії на Святе Письмо можна відшукати в більшості його літературних творів. Старі сюжети він переосмислює по-новому, відповідно до сучасних йому поглядів на світ і людську природу. „Використовуючи традиційний сюжет чи образ, митець, безумовно, пропускає його через призму власного світосприймання, і тоді відбувається трансформація внутрішньої і зовнішньої структури цього образу чи сюжету, яка відбиває авторські шукання і прагнення” [8, 117].

У творі „Дві дороги” можна виділити три сюжетні лінії, а не дві, як про це говорили, вищеназвані дослідники творчості М. Кукучіна. Першу творить розповідь про хворого юнака, якого не хочуть прийняти в жодному селі і лише жінка старости вирішує залишити його в своїй оселі а також про викликані

смертю хлопця проблеми в селі. Другу, на яку вказує сам автор, становлять роздуми про парадокси людської екзистенції, про співіснування та перехрещення життя та смерті, смутку та радості. Як сказано в Біблії є дорога життя і дорога смерті. Ще в ранній патристиці існував цілий напрямок під назвою „вчення про два шляхи”. Або вгору до Бога, або - від Бога вниз. Власне, основу третьої, на нашу думку, найважливішої складає історія духовних шукань героїні, описана за допомогою низки мотивів, найважливішим серед яких є саме мотив дороги. Цей мотив реалізується в символічному плані і являє наступну парадигму: втрата істинних орієнтирів, рух по блудних орієнтирах і до брехливих цілей, хвилини зупинки життя, розуміння неправильності вибраного шляху, просвітління, повернення до Бога, початок нового шляху. Мотив дороги в оповіданні присутній в усіх трьох сюжетних лініях: це і реальний шлях хворого Данієля додому; символічне перехрещення дороги смерті Данієля та весілля сина нотаріуса і третій шлях до істини головної героїні.

Діалог є прототекстом - Біблією - починається вже з назви твору, яка являє собою алюзію на слова Христа: „Я є дорога, правда і життя” (Ів.14:6). Назва, яка акцентується за допомогою численних повторів, творить домінуючу алюзію, що проходить через весь твір і сприяючи тим самим новому прочитанню старої історії про нестабільність життя на землі та створення вічних цінностей на небі.

Перша частина твору відсилає читача до притчі Ісуса про милосердного самарянина. Проаналізуємо героїв притчі і Кукучінового твору.

Подорожній з притчі, якого тяжко поранили під час мандрівки з Єрусалиму до Єрихону, співвідноситься з хворим юнаком, що повертається до рідної домівки.

Другим є священик, який поспішно пройшов мимо, пам'ятаючи, що за старосврейським законом кожний, хто доторкнеться до мертвого буде нечистим сім днів (чи подорожній живий чи мертвий він не знав). В своєму творі до цього священика Кукучін прирівнює старосту попереднього села, звідки привезли подорожнього. Він теж не знав чи юнак видужає чи ні, вирішив перестраховатися і не брати на себе лишніх турбот. „Він знав лише одне: що подорожній не може померти в Мотешіцях. Нехай собі помирає, де хоче. Саме тому і власні коні запряг до власного возу, і власного сина зробив фурманом, лише щоб „жебрак” був чим скоріше подальше з села” [4, 166].

Ісус не випадково першим називає священика: він має своїм побожним життям служити прикладом для християн. Однак на той час для священнослужителів домінуюче місце посідає закон. Тому не дивно, що священик боїться стати нечистим – закон забороняє йому в стані нечистоти проводити богослужіння в храмі. Між законом і нормами моралі він вибирає перше. Староста села Мотешіце є земаном. Тут М. Кукучін, подібно до Ісуса, який через притчу звертається до книжників та фарисеїв, дискутує з Й. Гурбаном-Ваянським – чільним представником словацького реалізму. В романі „Суха галузь” („Suchá ratolest”) та „Летячі тіні” („Letiace tiene”) Й. Гурбан-Ваянський свої сподівання на відродження словацької національної свідомості пов'язує саме з земанством, в той час, як М. Кукучін ядром словацької нації вважає словацьке селянство з його моральними та етичними нормами поведінки, а земани, подібно до фарисеїв, з їхніми пріоритетами матеріального

над духовним не здатні бути прикладом для наслідування.

Далі йде левіт. Він спочатку підійшов ближче, але потім пройшов мимо. Так і староста села спочатку прихистив хворого, але подумавши про можливі витрати, пов'язані з його смертю вирішує так само як і левіт „пройти мимо”.

І нарешті самаритянин, який допоміг пораненому, привіз до гостинця, залишив гроші на його лікування. Роль доброго самарянина в новелі Кукучіна виконує жінка, в якій на першому місці стоїть не закон (яким керувалися фарисеї, а в „Двох дорогах” – земани), а мораль, те що говорить совість. Саме вона бере на себе витрати, пов'язані з похоронами юнака. В оповіданні словацький письменник подає образ не просто позитивно прекрасної людини, але християнина, тобто людини, яка живе згідно з законом Христової любові.

Всі поступки дружина старости старається чинити згідно з Біблією. Так, при рішенні залишити хворого в селі вона керується не тільки материнськими почуттями (бо юнак нагадав їй про померлого сина), але й заповідями Христа: „Ніде його не прихистили. І повз того, що йшов з Єрусалиму до Єрихону багато всяких пройшло. І священник і левіт йшли попри нього, але не оглянулися. Лише самарянин його прихистив, йшов зразу до нього і зробив, що було потрібно, не шукаючи ніяких відмовок... Лише подивіться на нього, чи залишиться ваше серце без співчуття?” [4,122].

Як відомо, найважливішою заповіддю християнського вчення є проголошена Ісусом любов до ближнього: „Люби ближнього, як самого себе” (Мт. 22:39). М. Кукучін органічно сприйняв цю заповідь Христа як стрижень гуманістичної світобудови, тому й набуває вона в його творчості всебічного художнього осмислення.

Словацький селянин вихований на законах християнської моралі, і саме вони повинні мати для нього найбільшу цінність, до них в першу чергу апелює дружина старости, коли чоловік не хоче брати на себе обов'язки, пов'язані з похороном подорожнього, „тому що проста людина має серце, лише треба знати, яким ключем його відкрити. І дружина старости цей ключ має: терпеливість та Письмо... ‘Лист від уряду! Я знаю інакше Письмо, важливіше, за всі...’ викрикнула вона” [4, 121]; коли приходить сперечатися з дружиною нотаріуса – в цей час має бути весілля в її сина. За словацькими забобонами не можна, щоб в час весілля в селі був не похований мрець, оскільки це призведе до передчасної смерті подружжя.

Далі М. Кукучін продовжує притчу, шукаючи пояснення такого вчинку героїні, а також нагороди, яку вона за нього отримала. Друга частина твору присвячена дорозі до Бога матері, що з втратою сина, втратила віру та сенс життя, не знає, для чого вона живе, закрила своє серце для всіх: „Багато раз йому (священникові) було шкода, коли бачив її ніби втоплену в власному горі. Не раз він пробував розігнати її сумніви. Але даремно. Щоразу він знаходив серце закритим, неприступним для утіхи, лише для жалю” [4, 141]. Після допомоги юнакові, вона знаходить своє покликання: служити Богові та іншим: „дружині старости самій стало легше, коли змогла знайти тих кілька щедрих слів. І тишити її нове призначення. Софія, видно, втішилася. Слова жінки, яка такий хрест пронесла, звучать як справжня обіцянка, як пророцтво” [4, 147-148].

Жінка старости – єдина головна героїня в творчості М. Кукучіна, яка не

має імені. В її образі автор узагальнює всіх жінок, прирівнюючи їх біль „постійної втрати” до Марії, „що світу народила Спасителя – навіть та не відчувала постійної радості. Більше того, скоріше навіть страх, коли його розшукував Ірод, страх, коли він загубився в єрусалимському храмі. А коли виріс, знову вічний страх за його життя. А коли його зловили, мучили, на хрест прибили... О, не просто її називають семиболісна” [4, 149].

Звернення письменника до постаті Матері Божої, як і до образу Христа, — це, насамперед, пошук духовних орієнтирів не лише героїв М. Кукучина, а й самого автора. В листі своєму другові Я. Славікові від 25.09.1895 М. Кукучин пише: „Ви то мабуть будете знати найкраще, що я витривала людина і – як не смішно це з уст лікаря звучить – людина, яка вірить в Бога в сполягається на нього, вірить, що він знає найкраще, що служить нашому добру, нехай він сам тоді керує тим *крихким човном мого існування* . І вірте мені, ніколи ще не застав мене момент відчаю чи безнадії ні тут ні ніде... [див. 2, 156]. А кількома роками раніше, звертаючись устами священика до головної героїні твору, письменник стверджує: „які б ми були бідні, якби на цьому короткотривалому, несталому в вертливому світі хотіли будувати своє щастя! Прийшли б часи, коли б нам відкрилися очі, коли б нам спало з них лущиння, як спало з очей Саула – а *човен життя нашого* (підкреслено автором статті) без весла та корми, в бурі життя нашого, не знайшов би гавані спокою. Правдиве щастя можна ставити лише на основі, яка є сталою – на Ісусові Христові. Це єдина довговічна, постійна опора. А тому, бідна душе людська, обманута і побита змінами всього дочасного, не впадай до відчаю, але поверни очі, повні віри, повні довіри до того, хто має свій трон на небі... Там є сталість, там є тривалість, там і радість без перестану, без перемін” [4, 153].

Таким щастям на землі був син, втративши який, жінка втратила ціль життя. Несталість всього на землі, про яку навчає головну героїню священик, стверджуючи, що „в тимчасових речах ми шукаємо свою радість, своє щастя, своє спасіння” [4, 154], привела її до розуміння незмінності духовних цінностей, які ведуть людину до блаженства. Власне фізична смерть хлопця допомогла духовному народженню жінки, яка відкрила „своє серце вірі...” [4, 155].

Новела „Молоді роки” словацькими дослідниками трактувалася як розповідь про любовні переживання двох підлітків, що закохалися в дочку вчителя Елену, та про суперництво, що виникло між ними через ревності до цієї дівчини. Ми ж звернемо увагу на другий аспект – ворожнечу між хлопцями.

В творі „Молоді роки” можна виділити два рівні: розповідь про кохання та про духовне становлення підлітків. Біблійна історія є смисловим ядром другого рівня оповідання, створюючи основу для філософського осмислення подій.

Головні події твору відбуваються напередодні Великодня, в страсний тиждень, в період посту, коли кожен християнин прагне навернутися, покаятися, отримати прощення в Господа та простити самому.

М. Кукучин відсилає читача до притчі про сіяча, що вийшов на поле сіяти зерно. В цій притчі сіячем є Ісус Христос; зерно – слово божє - слово Боже, ґрунт — це людське серце, тобто свідомість людини. І в залежності від якості цієї свідомості зерно може потрапити як на „кам’янистий ґрунт”, так і на „добру землю”.

Єврейське слово машаль, притча, якою користувався Ісус, означає не тільки

притчу, але певний життєвий приклад, певний життєвий досвід. Тому саме розуміння притчі про зерно - Боже Слово є основою розуміння життя.

Зерном в творі виступають слова Апостола Павла „Усуньте стару закваску, щоб ви були новим тістом, так як ви є прісні, бо Паска наша, Христос, принесений у жертву. Отож святкуймо не в старій заквасці, ані у заквасці злости і лукавства, а в опріносках чистоти й правди” (1 Кр. 5:7-8). Апостол Павло тут вказує на те, що життя потрібно очистити від останніх залишків зла, прирівнюючи його до малого кусочка дріжджів, що викликає бродіння всього тіста.

Грунтом, на яке падає зерно, - є один з юнаків. Впродовж страсного тижня хлопець роздумує над словами Апостола, і щоразу вони по-різному на нього впливають.

Мішко та Ферко двоє друзів, які разом виростили, разом навчаються та разом живуть на квартирі пані Куаркової. Між двома хлопцями є велика різниця: Ферко молодший і в усьому слухається Мішка, який користується поступливістю друга. При цьому сам Ферко усвідомлює це і зазначає, що Мішком керує „пихатість, нічого іншого як пихатість” [3, 183]. Мішко, на відміну від свого молодшого товариша, любить бути в центрі уваги, гарної зовнішності, невимушено поводить себе в товаристві. Все це спонукає його вважати, що він „має перевагу” [3, 195] в Елені, молодій красуні. Високомірність Мішка змушує дівчину зауважити юнакові, що його „гордіня є велика і заснована на брехні ще більшій” [3, 196].

Дружба між хлопцями зникає в той момент, коли в їхньому житті з'являється молода дівчина Елена, дочка сільського вчителя з села Мотешовці. Головні події новели розгортаються в цьому селі, куди обох друзів запросили провести великодні свята. Якщо у Ферка запрошення викликає захоплення, то Мішко лише „усміхнувся, але так, як вищий сміється над нищим. Він стидався неохатного друга, який не має ні банта, ні комірців, ні нового вбрання; їде так, як його школа викинула” [3, 212]. Окрім того Мішко, роздратований несподіваною поїздкою Ферка, оскільки бачить в другові свого суперника, все навколо його „лише гнівало”, навіть „краса природи його не доткнулася; пройшов попри неї, ніби поневірився Сахарою чи Карстом” [3, 224].

На квітну неділю Мішко не витримує цієї злості в собі, говорить про все Феркові: „Я не схвалюю того, що ти так охоче сюди їхав. Вони тебе запросили лише з ввічливості – а ти й поїхав. Що ти тут забув? Вчити не маєш кого - ти тут лишній, можливо й тягар...” [3, 226]. Його очі – дзеркало душі - „іскрилися жовчю” [3, 226]. Саме в цей вечір М. Кукучін вперше звертається до слів апостола Павла: старий вчитель пропонує хлопцям на Великдень виступити з промовою перед парафіянами. Але для цього їм потрібно зрозуміти зміст повчання Апостола, щоб змогти донести його й іншим.

Зранку Мішко бере Святе Письмо, вирішивши, „що буде розмірковувати над недільною проповіддю” [3, 233]. Він відчуває, що це „ніби сам апостол до нього, рівно до нього промовляв” [3, 233], усвідомлює, „що зробив кривду” своєму другові. Однак перші зерна падають край дороги „пташки налетіли, та їх повідзобували”, слово боже потрапляє в людське серце лише на мить, і залишає його, не знайшовши ґрунту, воно зникає з пам'яті, забувається, ніби зовсім не було почуто. Мішко спочатку має намір, піти до Ферка перепросити за вчинене, але за мить вже думає не як загладити свою провину, а як перемогти

суперника. І хоча все ж таки йде шукати Ферка, забуває про свій намір, як тільки „побачив Елену в саду” [3, 234]. Більше того, він далі, хоч і „відчував, що неправий, але насилу хотів понизити, знищити приятеля” [3, 234].

Наступного дня Мішко усамітнюється в себе в кімнаті і роздумує над великоднім текстом. Напередодні „вночі, коли він розмірковував, здалося йому, що похопив цілу глибину тих Апостолових слів” [3, 247]. Другі ж упали на ґрунт кам'янистий, де не мали багато землі, і негайно поскодили, бо земля неглибока була; а як сонце зійшло, то зів'яли, і коріння не маючи, посохли. Зранку Мішко вже нічого не пам'ятав, „все перемішалось; залишився лише скелет – і то понищений” [3, 248]. Злоба, що переповнювала серце юнака вилася на його малого учня Петрика. Мішко знущується над малим, прагнучи таким чином помститися Феркові.

Третій раз Мішко цілий „вечір працював над своєю проповіддю” [3, 252]. Роздуми над Святим Письмом та вечірня молитва „не пройшли намарно”, „багато слів залишилося в думках” [3, 252]. Та наступні думки повертають його до Елени: „Я її обожнюю... Адже чому я сьогодні робив такі комедії? Через тебе, Елена, через тебе! Боюся, що тебе в мене заберуть, тому воюю, сварюся з цілим світом. Так, Путоріс сьогодні переміг... Але це ще не був бій, лише сутичка” [3, 253]. Слухаючи слово Боже, Мішко, хоч і мав намір виправитися, але зразу ж потрапив в полон своїх пристрастей, зерно, хоч і проростає в його серці, але терен марних турбот і тілесних пристрастей заглушує його, не дає йому світла і простору.

Минули свята, наблизився час від'їзду, а Мішко так і не зрозумів своїх помилок. Він і далі продовжує знущатися з Петрика та ненавидіти Ферка. Ситуація кардинально змінюється після розмови з дружиною вчителя, яка викликала в Мішка спогади про матір і тим самим пробилася до серця юнака. Його „суворе заличчя” та гордість змінилися на доброту. І руку він вже стискав не „холодно та сухо” [3, 213] як перед мандрівкою а при прощанні радо подав вчителю руку та „широко її стиснув” [3, 270]. Після цього переломного моменту змінилося ставлення Мішка до Ферка: вони й надалі залишилися друзями.

Християнський аспект дослідження творчої спадщини письменника дозволив нам глибше проникнути у внутрішній світ героїв його творів, виявити моральні принципи М. Кукучіна та їх художнє втілення. Біблія стала для автора першоджерелом більшості творів, однак письменник не зупиняється на відтворенні біблійних схем, чи їх вміщенні в сучасні умови, він продовжує їх, шукаючи відповіді на актуальні питання: як вплинуло Святе Письмо на подальшу долю героя, що внесло воно в його життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Černan O.* Kukučínove epické istoty. – Bratislava, 1972;
2. *Noge J.* Martin Kukucin tradicionalista a novátor (život a dielo 1860-1907). – Bratislava, 1962;
3. *Kukučín M.* Spod školského prachu. – Bratislava, 1963;
4. *Kukučín M.* Tiene a svetlo. – Bratislava, 1972;
5. Біблія;
6. *Няццу А.* Традиция в славянских литературах XIX-XX вв. – Черновцы, 2004;
7. *Сулма В.* Біблія і українська література. – К., 1998;
8. *Шевчук М.* „Вічний” сюжет у національних шатах // Суспільствознавчі науки та відродження нації. – Луцьк, 1997.